

TARİAT YAZITI'NİN KUZEY YÜZÜNÜN 5. SATIRI ÜZERİNE YENİ OKUMA VE ANLAMLANDIRMA ÖNERİLERİ

Erhan AYDIN*

Özet

Tariat yazıtı, hem Uygur Kağanlığı yazıtları hem de bütün eski Türk yazıtları içerisinde ayrı bir yere sahiptir. Özellikle askerlik düzeni, boyların dağılımı ve diğer yazıtlarda adları geçmeyen çeşitli Türk boylarından söz edilmesi yazıtın değerini artırmaktadır. Bu yazıtın kimi satırlarındaki sözcüklerin okunuşu ve anlamlandırılması konusunda birlik sağlanamamıştır. Bu makalede, sorunlu satırlardan biri olan kuzey yüzünün 5. satırında çeşitli okuma ve anlamlandırma önerileri dikkatlere sunulacaktır. Bunlar aşağıda maddeler hâlinde verilmiştir:

1. *Naşirlerce Yagma 'Yağma (boyu)' okunan sözcüğün ayıgma 'söyleyen' okunup anlamlandırılması önerilecektir.*

2. *Genellikle alumçısı veya alumçisi olarak okunup 'tahsildar, devlet alacaklarını tahsil etmekle görevli kimse' biçiminde anlamlandırılan sözcük, iki ayrı sözcük olarak değerlendirilerek lum veya alum sözcüğünün ya yabancı kökenli olduğu ya da taş işleyenin yanlış yazdığı ve burada kanım biçiminde bir sözcüğe ihtiyaç duyulduğu belirtilecek; ikinci sözcüğün ise eçisi biçiminde okunmasının daha uygun olacağı, böylelikle kanım eçisi 'hanımın amca(lar)'ı olarak okunup anlamlandırılması gerektiği savunulacaktır.*

3. *Son öneri ise aynı satırda iki kez geçen YWR sözcüğünün okunması ve anlamlandırılmasıyla ilgilidir. Daha çok yur okunarak yazıtlarda ve sonraki dönemlerde kullanılan yurç 'kayınbirader' ile ilişkilendirilen bu sözcük, tereddütler olmakla birlikte, ayur 'anlatıcı' olarak okunup anlamlandırılacaktır.*

* Prof. Dr., İnönü Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi, ayerhan@gmail.com, Malatya.

Bu satırda yazıtı yazan ve yapan kimseyle yazıtta adı geçen kişileri ve boyları anlatan kimselerin kimliği konusunda bilgi verilmek istendiği açıktır. Yukarıda sayılan bu üç öneriden hareketle makalenin asıl amacı, yazıtta geçen bütün olayların, komutan ve bey adlarıyla boyların düzeni gibi konuların, kağanın amcaları olan iki anlatıcı tarafından anlatıldığı sonucuna ulaşmak olacaktır.

Anahtar sözcükler: Eski Türk Yazıtları, Uygur Kağanlığı Yazıtları, Tariat Yazıtı, ayıgma, kanım eçisi, ayur.

The Suggestions on How to Reread and Interpret the 5th Line of the North Side of Tariat Inscriptions

Abstract

The Tariat Inscription has a special place both in Uyghur Khanate inscriptions and among all the old Turkish inscriptions. It increases the value of this inscription that the inscription mentions especially the military system, the distribution of the tribes and the other Turkish tribes whose names weren't mentioned in any other inscriptions. In this article, the researcher has some suggestions on how to read and interpret the 5th line of the north side which is one of the problematic lines. These suggestion are as follows:

1. The word that has been read as Yagma 'Yağma Tribe' as publishers has to be read as ayıgma 'tells'.

2. The word which has usually been read as alumçısı or alumçisi and which means 'the person who gathers the taxes for the state' will be considered as two separate words. It is claimed the word lum or alum comes either from a foreign language or the person who wrote that onto the stone made a mistake, and therefore a word as kanım is needed here. As for the second word, it seems more appropriate to read it as eçisi and to interpret it as kanım eçisi 'the uncles of my khan'.

3. The last suggestion is on how to read and interpret the word YWR which occurs twice in the same line. This word which is read as yur mostly and used as yurç 'brother in law' in the inscriptions and later ages will be read and interpreted as ayur 'narrator' with some doubt.

In this line, it is quite obvious that some information about the identity of the people who wrote this inscription, made it and the tribes who were mentioned in the inscription was meant to be given. The main purpose of this article, based on the abovementioned suggestions, is to have shown that all the events in the past, the subjects such as the names of the commanders and 'beys', the orders of the tribes in the inscription were told by two narrators who were the uncles of Kagan.

Key words : *The Old Turkish Inscriptions, The Inscriptions of Uyghur Khanate, The Tariat Inscription, ayıgma, kanım eçisi, ayur.*

Giriş

Uygur Kağanlığı yazıtlarından olan Tariat Yazıtı'nın dört parçasından ilki Ts. Dorjsuren tarafından Moğolistan'ın Arkhangay Aymak'ın Tariat bölgesinde, Terh Irmağı vadisinde toprağa gömülü olarak bulunmuştur. 1969 ve 1970 yıllarında Moğol-Sovyet bilim heyeti tarafından geri kalan bölümler toprak altından çıkarılmıştır.

Yazıtın dört yüzü de runik harfli metinlerle kaplı olup doğu ve batı yüzünde 9, güney ve kuzey yüzlerinde 6, kaplumbağa altlıktaki satırla birlikte toplam 31 satır bulunmaktadır. Yazıt *Täñride Bolmış El Etmış Bilgä Kagan* (Çin. Mo-yanchuo 磨延啜) adına dikilmiştir. Tariat Yazıtı'nda bulunan damga ile Şine Usu Yazıtı'ndaki damga aynıdır. Ayrıca Tariat Yazıtı'nın doğu yüzünün 6, 7, 8 ve 9 satırları ile Şine Usu Yazıtı'nın kuzey yüzünün 6, 8, 9 ve 10. satırlarında anlatılan olayların birbirine benzemesi, aynı kağan tarafından diktirilmiş olmasına kanıt sağlamaktadır. Yazıt, Tekin ve Sertkaya'ya göre 753 yılında dikilmiştir (Tekin 1983: 798), (Sertkaya 1992: 305). Klyaştorniy'a göre ise 753-756 arasında dikilmiş olup Uygurların ilk yazıtıdır (1996: 121-122).

Yazıt, hem Uygur Kağanlığı yazıtları hem de bütün eski Türk yazıtları içerisinde ayrı bir yere sahiptir. Özellikle askerlik düzeni, boyların dağılımı ve diğer yazıtlarda adları geçmeyen çeşitli Türk boylarından söz edilmesi, yazıtın değerini artırmaktadır. Bu yazıtta kimi satırlardaki sözcük ve ibarelerin okunuşu ve anlamlandırılması konusunda birlik sağlanamamıştır. Bu makalede sorunlu satırlardan biri olan kuzey yüzünün 5. satırında çeşitli okuma ve anlamlandırmalar önerilecektir.

Aşağıda yazıtın kuzey yüzünün 5. satırının, önceki nüshirler tarafından okunuşu ve anlamlandırılması verildikten sonra makalenin konusunu oluşturan *Yagma / ayıgma, alumçısı / alumçisi* ve *YWR* sözcükleri üzerinde durulacaktır.

1. Önceki Okuma, Anlamlandırma ve Değerlendirmeler

Klyaştorniy 1982: *anta-tägdi bunı-yaratıyma bilgä-qutluγ tarqan-sänjün-bunça-bodunıγ-atın-yolın yayma lum çisi eki-yoritdı qutluγ bilgä sänjün uruşu qutluγ-tarqan sänjün ol-eki yor* "... he then attacked. He who made this, Bilgä Qutluγ-tarqan-sänjün, (has defeated) so many peoples with glory. He sent two (people against) the Yayma and (A)lum-çisi (or Lum and Çisi?, Alumçi from the Yayma people). To Qutluγ Bilgä-sänjün and Uruşu Qutluγ-tarqan-sänjün, these two (persons)" (s. 342, 345).

Tekin 1983: ... *bitigme bunı yaratıgma bilge qutluγ tarqan sengün bunça bodunıγ atın yolın yayma alum-çisi eki yur tedi qutluγ bilge sengün uruşu qutluγ tarqan sengün ol eki yur* "(yaklaşık 15 harfliik boşluk) (bunu) yazan, bunu yapan Bilge Kutluğ Tarkan Sengün(dür). Bunca boyları, onların adları

ve sanlarını Yağma (?) mültezimleri (?) olan iki kayınbirader (?) söyledi. Kutluğ Bilge Sengün ile (?) Kutluğ Tarkan Sengün(dür) o iki kayınbirader.” (s. 807–811).

Tekin, notlarında sözcüğü *alumçı* ‘alımcı, vergi tahsildarı, devlet alacaklarını tahsil ile görevli resmî şahıs’ olarak çevirir ve *u* ünlüsündeki yuvarlaklaşmayı da erken yuvarlaklaşma örneği sayar. Satır içerisinde iki kez geçen *yur* içinse *yurç* ‘kayınbirader’ sözcüğünü önerip iki kez *yur* biçiminde yazılmasını da *yurç*taki son ses *ç*’yi “küçültme eki olabilir” biçiminde açıklar (s. 824). Ancak Tekin, sözlükte anlam verirken hem *alumçı* hem de *yur* için kuşklar taşır (s. 826 ve 833).

Klyaştorıny 1988 (1996): *bunı-yaratıgma bilge-kutlug tarkan-señün-bunça bodunıg atın-yolın yagma lumçısı (çisi) eki-yortdı kutlug bilge señün uruşu kutlug-tarkan señün ol-eki yor* “Bu âbideyi (diken), Bilge Kutluk–Tarkan Sengün, bunca halkı şerefle (yendi). İki kişiyi Yağma ve Lum–çışı’ye (karşı) yürüttü. Kutluk Bilge–Sengün ve Uruşu Kutluk–Tarkan Sengün, o iki (kişiyeye)” (s. 121).

Klyaştorıny, yazıtın bu sorunlu satırını işlediği makalesinde *Yagma* sözcüğünün Yağma boyu olduğu görüşünü, Yağma’lar hakkında ayrıntılı bilgiler vererek destekler. *Yagma* sözcüğünün ardındaki ibareyi ise *Lum–çışı* okuyup *çışı* için Çin. *cishi* (tz’u shih) ‘bölge amirliğinin en yüksek resmî şahsiyeti’ biçiminde anlamlandırır ve Çince unvanın Türkçe transkripsiyonu olduğunu savunur. Klyaştorıny, *Lum* adını Toh. *Lun*, OÇin. *lung* sözcüklerinden getirerek An Lushan isyanından sonra Tang yönetiminin 756–758 tarihlerinde yeni hükümet kurduğunu ancak Tibetlilerle mücadele etmek zorunda kaldığından bahsedip bütün bu kargaşa sonrasında Uygurlarla Tibetliler arasında büyük savaşlar çıktığından söz eder. Yazıtın bu satırında adı geçen iki komutanın Beşbalık ve Kuça bölgelerindeki karışıklığı fırsat bilerek bölgeyi ele geçirdiklerini anlatır. Sonuç olarak Klyaştorıny’a göre satırda bütün bu olaylara işaret edilmektedir (s. 123–124).

Gömeç 1996: ... *bitigme bunı yaratıgma bilge kutlug tarkan sengün bunça bodunıg atın yolın yagma alumçisi Ekiyur tidi Kutlug Bilge Sengün uruşu kutlug tarkan sengün ol Ekiyur* “... (bunu) yazan, bunu yapan Bilge Kutlug Tarkan Sengün’dür. Bunca halkların adlarını, yollarını (kaderlerini) Yagma kuyumcusu (veya alacaklısı) Ekiyur dedi. Kutlug Bilge Sengün ve Kutlug Tarkan Sengün Ekiyur” (s. 76).

Katayama 1999: /// *bitigmä bunı yaratıyma* ///# *qutluy tarqan [säh]ün* /// *[bo]dunıg atın yolın yagma alumçisi eki y-/#/// qutluy bilgä sähün uruşu qutluy tarqan sähün ol eki yur* “/// He who inscribed and built this (stone) is /// Qutluy Tarqan Sähün /// two official creditors of the Yagma // ****ed the re-

putations and the fame of the peoples. Qutluğ Bilgä Sänün and Qutluğ Tarqan Sänün, these two men are brothers–in–low(?)” (s. 170, 172).

Berta 2004: *bwni bitigmä bwni yaratıyma [(4x)] qutluğ tarqan säñwñ ... boðwnwıy atın yolın yağma alwmçısı eki y ... qutluğ bilgä säñwñ urwşw qutluğ tarqan säñwñ ol eki ywr* “[ezt] irandó, ezt készítendó ... Kutlug Tarkan szengün ... népet. Nevét, (helyes) útját a jagmák táltosa (?) két ... Kutlug Bilge szengün harcolva *Kutlug Tarkan szengün ez a két ...*” (s. 255, 266).

Mert 2009: ... *bitigme buni yaratıyma [bilge] #kutlug tarkan señün bunça bodunug atın yolın yağma alum çisi eki y#...kutlug bilge señün urşu/uruşu kutlug tarkan señün ol eki yur* “... (bunu) yazan, bunu yapan Bilge Kutlug Tarkan Sengün’(dür). Bunca boyları, onların adları ve sanlarını Yagma boyunun tahsildarı ... Kutlug Bilge Sengün (ve) Urşu Kutlug Tarkan Sengün’(dür) o iki kayın birader” (s. 189, 191).

Mert, notlarında *alum çisi* olarak okuduğu yer için “ifadenin “Yagma boyundan Alum Çisi” şeklinde bir özel ad olabileceği de dikkate alınmalıdır” demektedir (s. 191). Satırda iki kez geçen ancak birincisi çok net belli olmayan ve *yur* okunan sözcüğün *yorçı* ‘rehber, kılavuz’ biçiminde de okunup anlamlandırılabilceğini savunur (s. 191).

Şirin User 2009: *bi[t]igme buni yaratıyma [biligä k]utlug tarkan [sän] bunça bodunug atın yolın yağma alumçısı eki y^lWr^l tedi kutlug bilgä säñwñ uruşu kutlug tarkan säñwñ ol eki y^lWr^l*. (s. 481).

Şirin User, *alumçı* için ‘devlet alacaklarını tahsil etmekle görevli kimse’ (s. 280) anlamı verirken *yur* sözcüğünün okunmasında ise kararsız olduğu görülmektedir (s. 481).

Ölmez 2013: ... *bitigme : bonı yaratıyma [bilige] kutlug tarkan : señün bonça bodunug : atın : yolın : yağma : alum : çisi : eki y^l[Wr^l tedi :] kutlug : bilge : señün : uruşu : kutlug : tarkan señün : ol eki : y^lWr^l* “... ... yazan, yaran Bilge Kutlug Tarkan Señün bunca halkı, onların şanını, şöhretini; Yağma, Alum, Çisi, iki kayın birader (?) dedi, Kutlug Bilge Señün URUŞU Kutlug Tarkan Señün, o iki kayın birader (?)” (s. 279, 283).

2. Okuma–Anlamlandırma Önerileri ve Genel Değerlendirme

Yukarıdaki bölümde, yazıtın sorunlu satırlarından biri olan kuzey yüzünün 5. satırının önceki naşirler tarafından nasıl okunduğu ve anlamlandırıldığı verildi. Satırdaki sorunlu yerler şu şekilde sıralanabilir:

1. *Yagma* biçiminde okunan sözcüğün *ayıyma* ‘söyleyen’ okunup okunamayacağı.

2. *Lum Çisi*, *alumçısı*, *alumçisi* gibi değişik biçimlerde okunagelen ve *LWm* : *Iç / çIsI* olarak harf çevrimi yapılabilecek sözcük veya ibare.

3. Genellikle *yur* olarak okunan ve *yurç* 'kayınbirader' sözcüğü ile bir ve aynı sayılan sözcük.

Bu üç sorunlu sözcük dışında, yazıt üzerinde çalışanların, aşağı yukarı aynı biçimde okudukları ve anlamlandırdıkları görülmektedir. Sorunlu yerler değişik biçimlerde okunduğuna göre burada çözümlenememiş şeyler var demektir. Okuma ve anlamlandırma önerilerine geçmeden önce yazıtın kuzey yüzünde neler anlatıldığına bakmakta yarar vardır:

1 ve 2. satırlarda kağanın ordu düzeni hakkında bilgi edinmek mümkündür. Kağanın süvari birliği, Dokuz Tatarlar, Azlar ve Tongra'lardan oluşuyordu. Ayrıca bu yazıtın 300 muhafız asker tarafından ayağa kaldırıldığı ve dikildiği belirtilmektedir. 3. satırda idari taksimat yapılp bir vasiyetnameyi andıran cümlelerle karşılaşılmaktadır. Yine 3. satırda yabguya, 4. satırda ise şada bağlı boylar sayılmıştır. 5. satır çok farklı anlaşılmıştır. Yazıtın yapım ve yazma işini Bilge Kutlug Tarkan Sengün adlı bir kişinin üstlendiği görülmektedir. Satırın devamında ise yazıtta geçen olayları, boyları vs. anlatanın kim(ler) olduğu üzerinde durulduğu açıktır. 6. satırda Bayırku ve Tarduşlarla ilgili işlerden Bilge Tarkan Kutlug Yagma, Çin ve Soğdlarla ilgili işlerden ise Bilge Sengün Uzal Öng Erkin adlı kimselerin sorumlu olduğu anlaşılmaktadır.

Birinci sorunlu yer olarak verilen *Yagma* sözcüğü *ayıgma* 'söyleyen' okunabilir. Yazıt üzerinde çalışan bütün araştırmacılar *Yagma* 'Yağma (boyu)' okuyup anlamlandırmışlardır. Satırın bütünü dikkate alındığında, anlam bütünlüğü açısından *ayıgmanın* *Yagmadan* daha uygun olduğu düşünülmektedir.

İkinci sorunlu yeri Klyaştorıny'ın dışındaki araştırmacıların *alumçisi* veya *alumçısı* okudukları görülmektedir. Sözcüğe 'tahsildar, devlet alacaklarını tahsil eden görevli' ve 'kuyumcu veya alacaklı' gibi anlamlar verilmiştir. Ne yazık ki, bu anlamlarla, satırın bütünü arasında ilgi bulunmamaktadır. Sözcüğün ortasında bulunan üst üste iki noktanın sözcük arasına konduğuna dair başka örnekler de olduğu için, bu çok önemli bir şey değildir. Sözcüğün *l* sesi ile başlaması sözcüğün yabancı olduğunu düşündürmekle birlikte, söz başına *A* eklendiğinde farklı okumalara ulaşmak mümkün olur. Klyaştorıny dışındaki diğer araştırmacılar, sözcüğün başına *A* sesi ekleyerek Türkçe olarak okumaya çalışmış; Klyaştorıny ise sözcüğün *Toh. Lun* olduğunu savunmuştur. *Alumçi* veya *alumçı* okuyanların dayanağı ise, sözcüğün yazıtlar dönemi sonrasında az da olsa kullanılmış olmasıdır. Ancak ünlüsü düz-dardır. Clauson, *alumçi* maddesinde 'creditor' anlamını verir ve sözcüğün Uygur döneminde ve Kâşgarlı'da geçtiğini belirtir (ED 146b). Ayrıca krş. (DTS 35). Sözcüğün Uygur metinlerindeki kullanım alanı hakkında Röhrborn'un sözlüğüne de

bakılabilir (1979: 93). *Alumçı* veya *alumçi* sözcüğündeki yuvarlaklaşma ise Tekin’ce “erken yuvarlaklaşma örneği olabilir” biçiminde açıklanır (1983: 824).

Üst üste iki nokta gerçek fonksiyonuyla düşünülüp iki farklı sözcük olarak değerlendirildiğinde, *lum* veya *alum* ile *çışı* veya *çisi* ile karşılaşılır. *Alum* biçiminde okuyunca anlam vermek güçleşir ancak *lum* biçiminde okuyup yabancı bir sözcük olarak da değerlendirilebilir. Anlamlandırabilmek için ikinci sözcüğe bağlı olan bu *lum* veya *alum* biçimi bir tarafa bırakıldığında, ikinci sözcük için *g* harfi unutulmuş *çigşi* unvanından söz edilebilir ki bu durumda 1. sözcüğün ad olması *çigşinin* de bu kişinin unvanı olması gerekir. *Çigşi* biçiminde okuma M. Şinehüü tarafından önerilmişti (Tekin 1983: 824). Bir diğer olasılık ise 2. sözcüğü *eçisi* olarak okumaktır. *eçi*, ‘ağabey’ ve ‘amca’ anlamlarına gelen bir sözcük olmakla birlikte sözcüğün başındaki *e* ünlüsünün açık mı kapalı mı olduğu soruludur. Clauson, sözcüğü kapalı *e* ile *eçi* maddesinde almışsa da verdiği örneklerde açık *e*’li yazımlar da görülmektedir (ED 20a). Tekin de kapalı *e* ile düşünür ve *içi* maddesi ile karşılaştırır (2000: 243). Gabain ve Berta, hem açık hem de kapalı *e* ile verir (Gabain 1988: 263, 274), (Berta 2004: 134, 150). Şirin User’ın incelediği çok satırlı yazıtlar içerisinde sadece Koşo–Çaydam yazıtlarında geçtiği anlaşılmaktadır. Şirin User bir örnek dışında açık *e* ile okumuştur (2009: 248–249). Ayrıca krş. (Li 1999: 130–131).

Kapalı *e* sesini farklı bir işaret ile göstermesi bakımından oldukça önemli olan Yenisey yazıtlarında sözcüğün çok sayıda örneği bulunmaktadır:

Barık II (E 6), 2	: <i>eçim</i> ✎𐰀𐰃
Çaa–Höl V (E 17), 2	: <i>eçim</i> ✎𐰀𐰃
Altın–Köl I (E 28), 3	: <i>eçinizkâ</i> 𐰀𐰃𐰀𐰃𐰀𐰃
Uybat III (E 32), 17	: <i>eçim</i> ä 𐰀𐰃𐰀𐰃
Tuva D (E 51), 1	: <i>eçim</i> ✎𐰀𐰃
Herbis–Baarı (E 59), 8	: <i>eçim</i> ✎𐰀𐰃
Uyuk–Oorzak III (E 110), 4	: <i>eçim</i> ✎𐰀𐰃

Ayrıca sözcüğün sevgi ve şefkat bildiren –ç ekli biçimlerine de rastlamak mümkündür:

Uyuk–Turan (E 3)	: <i>eçiçim</i> ✎𐰀𐰃𐰀
Uybat III (E 32), 1, 13	: <i>eçiçim</i> ä 𐰀𐰃𐰀𐰃

Bütün bu verilerden hareket ederek 2. sözcüğü *eçisi* ‘amcası’ okumak ve anlamlandırmak mümkündür. *Iç* veya *çI* hecesini göstermek üzere kullanılan işaretin ise burada *iç* hecesini gösterdiği anlaşılmaktadır. *eçi* sözcüğünün ‘ağabey’ anlamı bulunmakta ise de olan biteni anlatacak kişinin yaşlı olması

gerektiğinden hareket ederek 'amca' olarak anlamlandırmak daha uygun görünmektedir.

Lum veya *alum* biçiminde okumaya elverişli sözcüğün ise yazımında bir hata olduğu öne sürülebilir. Şöyle ki *LWm* biçiminde yazılmış sözcüğün yerinde *KNm* biçiminde bir sözcük tasarlandığında 'hanımın amca(lar)ı' gibi bir anlama ulaşmak mümkündür. Yazıtın fotoğraflarına bakıldığında harfleri teşhis eden araştırmacıların hemfikir oldukları görülmektedir. Ancak *L* ile *K* ve *W* ile *N* işaretlerinin yazımı birbirine benzemektedir. Sonuç olarak iki olasılığı savunmak mümkündür: Ya yazıcı ilk iki harfi yanlış hâkketti ya da yazıtın bu yüzündeki aşınma ve yıpranmalar sonucunda harfler yanlış teşhis edildi.

Bu makalede değinilecek üçüncü okuma ve anlamlandırma önerisi ise *YWR* olarak harf çevrimi yapılabilecek sözcükle ilgilidir. 1. Bölümde de görüldüğü gibi yazıt üzerinde çalışanlarca genellikle *yur* okunmuş ve 'kayınbirader' anlamı verilmiştir. 'Kayınbirader' anlamındaki sözcüğün *yurç* oluşu, naşirleri soru işareti ile yazmaya sevk etmiştir. Satırdaki ilk *YWR* sözcüğü, yazıtın güncel durumundan hareket ederek okuyan naşirlerde bulunmaz. (Ör. Katayama, Berta, Mert). Ancak sözcük, yazıtın ilk naşirlerinin verdiği fotoğraflarda vardır. Sonuç olarak aynı satırda iki kez geçen bir sözcüğün her ikisinde de sondaki *ç* sesinin yazılmasının unutulduğu söylenemez. Sözcük *yor* veya *yur* okunduğunda herhangi bir anlam kazanmamaktadır. Sözcüğün başında, yazılmayan bir *A* ile okunduğunda *ayur* biçimine ulaşılabilir ve sözcüğe 'anlatıcı' anlamı verilebilir. Zaten satırın başından beri, yazıtı yapan, yazan ve olayları anlatan kişilerden bahsedildiğine göre *ayur* sözcüğüne 'anlatıcı' biçiminde bir anlam vermek uygun görünmektedir. *ay-* 'söylemek, demek' yazıtlarda kullanılan bir fiildir. Fiilin ayrıntısı için bk. (ED 266a). Bu fiilden yapılmış adlar da yine yazıtlarda tanıklanmıştır. Tonyukuk Yazıtı'nda birkaç kez geçen *ayguçı* 'kağan sözcüsü, danışman' örnek olarak verilebilir (ED 271a), (Gabain 1988: §115), (Erdal 2004: 216), (Aydın 2014: 162). *Ayur* sözcüğünün, *ay-* fiilinden ve *-(U)r+* fiilden sıfat yapma ekiyle kurulduğu düşünülebilir. Gabain, fiilden isim ve fiilden sıfat yapan *-r* ekiyle kurulmuş örnekler verir: *tilär* 'dileyen (bir nevi böcek)', *ot öçürü* 'ateş söndürücüsü', *sawär* 'sevimli', *uçar* 'uçucu', *közünür* 'görünür, anlık, bir an' (1988: §128, §150).

Üzerinde durulan satırda 'anlatıcı' gibi bir anlam verilerek yazıtlarda anlatılan olayları iyi hatırlayan kimselerin kastedilmiş olması mümkündür. Bu adın, meslek adı olduğunu söylemek bile şartırtıcı olmaz. Yazıtlarda, anlatılan olayların nasıl birebir hatırd tutulduğuna Küli Çor Yazıtı'nın 28. satırındaki cümle örnek olarak verilebilir: <...> *bilmáz biligin biltökümün ödökümün bunça bitig bitidim* '<...> bil(in)mez bilgiyi bildiğim için, (olayları) hatırladığım? için bunca yazıtı yazdım'.

- ED: Clauson, G. (1972), *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford: Oxford University.
- ERDAL, M. (2004), *A Grammar of Old Turkic*. Leiden-Boston: E. J. Brill.
- GABAIN, A. von (1988), *Eski Türkçenin Grameri*. Türkçeye çev.: M. Akalın, Ankara: Türk Dil Kurumu.
- GÖMEÇ, S. (1996), “Terhin Yazıtı'nın Tarihî Açından Değerlendirilmesi”. *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi* 17/28, 71-84.
- KATAYAMA, A. (1999), “Tariat Inscription”. T. Moriyasu - A. Ochir (edd.), *Provisional Report of Researches on Historical Sites and Inscriptions in Mongolia from 1996 to 1998*. Osaka: The Society of Central Eurasian Studies, 168-176.
- KLYAŞTORNIY, S. G. (1982), “The Terkhin Inscription”. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* 36/1-3, 335-366.
- (1988 / 1996), “East Turkestan and the Kaghans of Ordubalyk Interpretation of the Fourteenth Line of the Terkh Inscriptions”. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* 42/2-3, 277-280. Türkçesi: “Doğu Türkistan ve Ordubalık Kağanları (Terhin Abidesinin 14. Satırının Açıklaması)”. Türkçeye çev.: B. Atsız, *Türk Dünyası Araştırmaları* 103, 121-124.
- LI, Y.-S. (1999), *Türk Dillerinde Akralılık Adları*. İstanbul: Simurg.
- MERT, O. (2009), *Ötüken Uygur Dönemi Yazıtlarından Tes, Tariat, Şine Us*. Ankara: Belen. OÇin.: Orta Çince.
- ÖLMEZ, M. (2013), *Orhon-Uygur Hanlığı Dönemi Moğolistan'daki Eski Türk Yazıtları*. Ankara: BilgeSu.
- RÖHRBORN, K. (1979), *Uigurisches Wörterbuch, Sprachmaterial der Vorislamischen Türkischen Texte aus Zentralasien. Lieferung 2, agrıglan- - anta*. Wiesbaden: Franz Steiner.
- SERTKAYA, O. F. (1992), “Göktürk Harfli Uygur Kitabelerinin Türk Kültür Tarihi İçerisindeki Yeri”. *Türk Kültürü Araştırmaları* 28/1-2 (1990) (Prof. Dr. Muharrem Ergin'e Armağan), Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 325-334.
- ŞİRİN User, H. (2009), *Köktürk ve Ötüken Uygur Kağanlığı Yazıtları, Söz Varlığı İncelemesi*. Konya: Kömen.
- TEKİN, T. (1983), “Kuzey Moğolistan'da Yeni Bir Uygur Anıtı: Taryat (Terhin) Kitabesi”. *Bulleten* 46/184, 795-838.
- (2000), *Orhon Türkçesi Grameri*. Ankara: Sanat Kitabevi.
- Toh.: Toharca.